

Az ABC operák

Winkler Gábor dr.

Vannak vélt félrehallások. Ilyen volt, amikor szerkesztésemben megjelent a mandolinhangzás varázsát és népszerű darabok behízelgő dallamvilágát ötvöző, A csodálatos mandolin c. lemez (Qualiton, SPLM 16813, 1990). Hiába kerestem a szakboltokban, mindenütt kiigazítottak: nem mandolin, hanem mandarin. Igazán ismerhetném neves hazánkfia, *Bartók Béla* táncjátékának címét. Bizonygathattam napestig, hogy nem azt, hanem a virtuóz mandolinművész, *Mayer Lajos*, *Zsoltos Béla* barátom zenekari hangszerelésében fölvelt lemezét keresem, már vesztett ügyet képviseltem. S hogy miért kerestem? Mert a forgalmazó cég elég szűkmarkúan bánt a szerkesztőnek juttatandó tiszteletpéldányokkal – egy darabot kaptam –, miközben sok barátunk, ismerősnek szerettem volna adni belőle. Így azután, amikor egy kisebb magánkiadó megvásárolta a zenei anyagot, s újrahangszerelve CD-n forgalomba hozta (KCG 001, 1998), elővigyázatosságból új címet választottam: Mandolinvarázs. El is fogyott mind egy szálig.

Hasonló félrehallás adódhat e kis írás címéből is. Krimikedvelők azonnal *Agathe Christie* egyik legnépszerűbb Poirot-történetére asszociálhatnak, ám ezúttal nem az ABC gyilkosságokról, hanem a három leggyakrabban műsorra tűzött operáról,¹ az *Aidáról*, a *Bohéméletéről* és a *Carmenről* szeretnék megosztani néhány gondolatot. (A „triumvirátushoz” újabban egy negyediket is hozzásorolnak, a *Traviatát*, az elnevezés azonban egyelőre nem változott.)

Tempora mutantur! – s ez igaz a színpadi művek, így az operák népszerűségére is. Napjainkban a közizlés – talán a régmúlt eseményei iránti érdeklődés csökkenésének, a misztikus események iránti vonzódás felerősödésének, a való élethez közelebb álló történetek követhetőbb voltának köszönhetően – megváltozott. A világ előadásstatisztikáját követő Operabase adatbázis szerint korunk leggyakrabban műsorra tűzött operája – a 2015–2016-os adatok alapján – A varázsfuvola (Mozart,

1791) 3460 rendezésben 20132-es előadásszámmal, ezt követi a *Traviata* (Verdi, 1853) 19683 / 4371, a *Carmen* (Bizet, 1875) 18286 / 3959, s a *Bohémélet* (Puccini, 1896) 17369 / 3620 adatokkal.² Az első tízben további két-két Mozart- (*Figaro házassága*, *Din Giovanni*), illetve Puccini-mű (*Tosca*, *Pillangókisasszony*), valamint A sevillai borbély (Rossini, 1816) és a *Rigoletto* (Verdi, 1851) szerepel. Nem meglepő módon Verdi, Mozart, Puccini és Rossini a négy leggyakrabban játszott szerző.³ Azért az *Aida* – ha valamivel hátrébb szorult is az előadásszámok tekintetében – őrzi helyét a népszerűségi listákon, mint a *Traviata* és a *Rigoletto* után harmadik leggyakrabban másorra tűzött Verdi-opera!

Maradjunk mégis az eredeti fogalomnál, s vegyük sorra az egykor első három közé sorolt mű keletkezésének, előadástartóinak érdekességeit.

AIDA

Az *Aida* Verdi késői remeke. Az operák közül mindössze két további új műve született bemutatását követően – az *Otello* (1887) és a *Falstaff* (1893) –, ezen felül két korábban írt opera átdolgozott változatának – *Simon Boccanegra* (1881), *Don Carlos* (1884 Modena [ún. négyfelvonásos modenai verzió]) – bemutatója előzte meg.³ Megírására az egyiptomi alkirály, a nevelőapja, *Muhammed Ali* pasa örökét, a modern Egyiptom kiépítését folytató *Khedive* (=alkirály) *Ismail* pasa adott megbízást 1869-ben azzal a céllal, hogy a Szuezi-csatorna megnyitását a nevét viselő új operaház (Khedivial vagy Királyi Operaház) ünnepélyes felavatásához méltó darabbal, a kor notabilitásai, királyi és hercegi házak képviselőinek jelenlétében ünnepelhesse.

Az operaház terveit a neves építész, a livornói származású *Pietro Avoscani* készítette *Mario Rosi* segítségével.

Az építkezés hat hónapon keresztül folytatódott, s a zömében fából készült, 850 férőhelyes színház a tervezett időre készen állt. Ám minden a tervezettől eltérően alakult. Verdi – nem ismert okból – visszautasította a felkérést. Így az operaház a maestro egy másik darabjával, a Rigolettóval avatták fel 1869. november 1-én,⁴ viszont a csatornán az első hajó csak november 17-én haladt át.

A pasa később megismételte kérését – ezúttal „bármilyen mű” helyett kifejezetten „ókori és egyiptomi témájú” operát rendelve⁵ –, de Verdi újra nemet mondott. Ekkor „megfenyegették”, hogy ha visszakozik, helyette Gounod-t vagy Wagnert kérik fel. Ez hatott, s az olasz mester elfogadta a 150 000 frankos szerződést. Az új bemutató kitűzött időpontja 1871 februárja lett volna, ám a kitört porosz-francia háború folytán a kairói Régiségügyi Minisztérium alapítója, Auguste Mariette tervezte díszletek és jelmezek Párizsban maradtak – ő maga is a francia fővárosban rekedt –, így a premiért csak később, 1871. december 24-én tarthatták meg, hatalmas sikerrel.⁶ (Mariette egyébként igyekezett a legmesszebbmenőkig korhű, az egykori valósággal egyező környezetet a színpadra építeni. Így a III. felvonás díszlete a philaei Isis-templom belsejét idézte meg, a katonákat pedig a III. Ramszesz fáraó sírjában talált képek alapján öltöztette fel.)

Verdi ezúttal sem tagadta meg önmagát. Nem utazott el a premierre, mivel nem értett egyet azzal, hogy a bemutáson csak meghívottak vehettek részt, s az „igazi” operalátogatók kívül rekedtek. A maga részéről ezért a hivatalos ősbemutatónak a Milánói Scalában 1872. február 8-án tartott premiért tekintette.⁶ (Ebben közrejátszhatott az is, hogy az előadás végén, a szünni nem akaró taps kíséretében 32-szer hívták a függöny elé!)⁷

Kevésbé ismert, de az opera eredeti nyelve állítólag francia volt. Ennek az lehet a magyarázata, hogy előkészületei – a díszletek és jelmezek elkészítése, s a komponálás nagy része is – Párizsban zajlottak. A történet eredete a források többsége szerint a már említett Auguste Mariette-hez nyúlik vissza, s a párizsi színigazgató – egybek mellett a Don Carlos francia eredetijének végső simításait is végző – Camille du Locle közvetítésével jutott el az olasz mesterhez. Verdi egyik első életrajzírója, Mary Jane Phillips-Matz szerint viszont a cselekmény az ismert librettista, a maestro több operája – így az Oberto, a Nabucco, A lombardok, a Giovanna d'Arco és az Attila

– szöveggönyvét is jegyző Temistocle Solera fejében született.^{6,8} E feltevés ellen szól, hogy a librettót mégsem ő, hanem Antonio Ghislanzoni készítette.

A tulajdonképpeni cselekményt – ami lényegében főúri környezetbe helyezett, egyenetlen jogviszonyokkal komplikált szerelmi háromszög történet – eredetileg rövid, a mű később elhangzó részleteiből összeállított „pot-pourri” típusú zenekari előjáték vezette be. Verdi azonban még a premier előtt – saját szavai szerint „igényes ostobasága” miatt – elhagyása mellett döntött. E soha nem használt nyitányt egyetlen kereskedelmi forgalomba került hangfelvétel sem öröközte meg. Nyilvánosan mindössze egyszer hangzott el Arturo Toscanini vezényletével, 1940. március 30-án, az NBC szimfonikus zenekara élő rádióhangversenyén.⁹

A teljességhez tartozik, hogy mind a kairói ősbemutató, mind a milánói repríz kottaanyaga az idők folyamán megsemmisült. Előbbi a Khedivial Operaház leégése, utóbbi a Scala átépítése kapcsán. Így a legrégebbi, Verdi javításait is tartalmazó hiteles partitúrának az 1876-os párizsi bemutató kottája tekinthető.^{6,8}

Igen megkapóan érzékelteti írásában Catherine Duault a zene erejének valóságot megszipító hatását, amikor Thomas Mann-nak az opera zárójelenetéről írt sorait idézi: „Két szerető élve eltemetve, tüdejük tele... szennyezett levegővel, itt fog elpusztulni, együtt, vagy ami még rosszabb, egyiket a másikkal, éhségtől gyötörve, majd a bomlás elvégzi testük megnevezhetetlen munkáját... Ez volt a dolgok valódi és objektív oldala, az egyik oldala azoknak a dolgoknak, amelyeket a szív idealizmusa nem vesz figyelembe. A szépség és a zene szelleme diadalmasan az árnyékban hagyta el az olyan operaszíveket, mint Radames és Aida. Előttük felragyogott az örökévalóság fénye.”⁷

Néhány adat a mű népszerűségéről. A Metropolitan operában – német nyelven (!) – 1886-ban mutatták be, s azóta csak ott több mint 1100-szor került színre. Nálunk a Nemzeti Színház játszotta először 1875-ben, s 69 alkalommal tűzték műsorra. Operaházi premierje 1885. április 12-én volt (a tervezett 10-i premiért az Amnerist éneklő művésznő megbetegedése miatt 2 nappal el kellett halasztani). Magyar fordításban adták elő, de vendégművészek keltették életre Radamest (Frantisek Broulik) és Amnerist (Vittorina Bertolucci). Ők feltehetően olaszul énekeltek szerepüket. A mai napig több százszor tűzték műsorra.¹⁰

Ghislanzoni szövegkönyve alapján Elton John és Tim Rice *Aida – the timeless love story* (*Aida – az időtlen szerelmi történet*) címmel elkészítették rockváltozatát, amelyet 2000 márciusában New Yorkban, a Broadway-n mutattak be. 2004-ig 1852 alkalommal volt műsoron, majd egy másik társulat világkörűli turnéra vitte. Nálunk is bemutatták.

I BOHÉMÉLET

Az opera cselekménye Henri Murger 1845 és 1848 között, a *Le Corsair* c. folyóiratban megjelentetett összesen 18, eredetileg különálló novelláján alapul, amelyből a szerző és barátja, *Theodor Barrière* színpadi adaptációt készítettek (nagy sikerű bemutatóját 1849. november 22-én tartották a Théâtre des Varietés-ben). A bemutatón Franciaország első elnöke, *Louis-Napoléon Bonaparte* is részt vett.¹¹ A sikeren felbuzdulva az elbeszélésfüzért az eredeti szerző 1851-ben, immár közös cím alatt (*Scènes de la vie de Bohème* [Jelenetek a bohémek életéből]) könyvvé, műfaja szerint epizódregénnyé formálta.^{12,13} (Murger egyébként a harmadik novellától kezdve kezdte keresztnevét az „angolosabb” ipsiszlonnal írni.¹³)

Murger történetében több a szereplő, s az irodalom-búvárok azt is kiderítették, hogy az egyes karakterek kiroól vagy kikről mintázkodtak. Így Rodolphe az író Murger maga. Apja portásként dolgozott egy bérházban, ő adta ki a lakásokat és vette át alkalmanként a havi bért. Fia tehát „testközelből” ismerhette a napról napra élő nincstelen bohémek világát, nem beszélve arról, hogy maga is gyakran járt hasonló cipőben. (Amikor például a már említett *Barrière* felkereste a színpadi adaptáció ötletével, Murger állítólag ágyban fekvé fogadta, mivel egyetlen nadrágját kölcsönadta egy barátjának, akinek aznap hivatalos ügyben kellett eljárnia.) Rodolphe egyébként, mint életre kel-tője, Murger is, egy divatlap főszerkesztője az írásban.

Apja a novellák házmestere, Durand előképe, míg a háziúr, Monsieur Bernard a valódi háztulajdonosé. Marcel, a festő több személy – az író és művészettörténész *Champfleury* (*Jules François Felix Fleury-Husson* művészneve), valamint két mára elfeledett művész, *Marcel Lazare* és *François Germain Léopold Tabar* – mintájából formálódott. (Tabar festette az Átkelés a Vörös-tengeren c. nagyméretű

képet, amiről az operában is szó esik. Eredetijét utóbb egy gőzhajó odabiggyesztésével Marseilles-i kikötő névre változtatták, végül egy bolt cégtáblája lett.) A filozófus *Gustave Colline* a teológushallgató *Jean Wallon* és a termete, elnyűtt kabátja színe alapján „Zöld óriás” gúnynévvel emlegetett filozófus, *Marc Trapadoux*, *Alexandre Schaunard* pedig a festőből lett zeneszerző (!) *Alexandre Schanne* vonásait hordozza. (Schanne egyébként „kilógott” a sorból. Apja tehetős játékgyáros volt, a többiekhez képest inkább „divatból” és csak alkalmyszerűen élte a montmartre-i bohémek világát. Talán ez az oka, hogy Murger eredetileg Schannardnak nevezte el, nyomdahiba folytán vált Schauarddá.) Igen érdekes, hogy a novellafüzér két férfi főhőse, Rodolphe és Marcel csak keresztnével, míg két társuk, a zenész és a filozófus teljes névvel szerepel (az itt nem említett további mellékszereplők – pl. Mouton úr, a halotti anyakönyvek kezelője, stb. – csak az úr (monsieur) meghatározással). A négy barát társasága nem kis íroniával a *cenacle* nevet kapta az írott változatban – a Sion-hegyi utolsó vacsora *cenaculum* (=felső szoba jelentésű) szavából képezve –, arra utalva, hogy szerény jövedelmük csak egy tetőtéri odú bérlésére futotta (s annak bérével is rendre adósok maradtak). Mimi az eredeti történetben afféle kurtizán – bár eredeti szakmája valóban varrónő –, mintájául Murger első szerelmét, *Marie-Virginie Vimalt* azonosítják, akivel az író egy ideig együtt is élt, de utóbb megszökött egy tehetősebb gavalérral. Néhány vonása egy másik idoltól, *Lucille Livet*-től kölcsönzött. A novellákban egyébként nem Mimi, hanem a bérház egy másik VI. emeleti lakásában tengődő házaspár hölgytagja, *Francine* lesz tüdőbajos és hal meg barátai körében. Végül *Musette*, a kokott énekesnő mintájául *Marie-Christine Roux*, *Champfleury Musette*-nek becézett szeretője szolgált.^{14,15,16}

Az irodalmi forrás alapján azonos címmel, csaknem egyidejűleg két opera is íródott, amelyeket egy év különbséggel mutattak be. Bevált szerzőtársai *Giuseppe Giacosa* és *Luigi Illica* librettójára *Puccini* (bemutató: Torinó, Teatro Regio, 1896), saját szövegkönyvére *Ruggero Leoncavallo* komponált muzsikát (Velence, Teatro La Fenice, 1897). Mindkét opera szerepelt hazai színpadokon is, *Leoncavallo* változata (magyar címevel *A bohémek*) azonban jó ideje csak a Bartók Plusz Fesztiválon volt látható, a Prágai Nemzeti Színház operatársulatának vendéjjátékaiként. *Puccini*

változata (Bohémélet) az egyik leggyakrabban műsorra kerülő opera nálunk is, a karácsonyi előadások elmaradhatatlan programja.

A két komponista között az azonos forrás felhasználása miatt parázs vita robbant ki. *Leoncavallo* azzal vádolta meg fiatalabb vetélytársát, hogy ellopta ötletét, ugyanis először számára ajánlotta fel librettóját, de *Puccini* elhárította azzal, hogy nem érdekli a történet. Utóbbi nem tagadta, hogy tudott zeneszerző társa munkájának készüléséről. Mindketten a sajtó elé tárták ellentétüket. *Puccini* lakonikusan annyit üzent: „*Hadd komponáljon, én is komponálok, a közönség majd dönt.*”¹¹ (Közös irodalmi előzmény adaptálása egyébként korántsem ritka az operák világában. Elég csak a szicíliai költő, *Giovanni Verga* novellája, a *Cavalleria rusticana* [Parasztbecsület] példájára hivatkozni, amit kis időkülönbséggel hárman is operaszínpadra álmodtak, ketten – *Mascagni* és *Domenico Monleone* – azonos címmel (*Cavalleria rusticana* [Parasztbecsület]), míg *Stanislaw Góscimowski* *Mala pasqua* (Elátkozott húsvét) címváltozattal. Hasonló feldolgozásokra korábbi korokból is számos példa akad, még olyan is előfordult, hogy zeneszerzők azonos címmel, azonos szöveggel zenésítették meg.) A „bohémek” két feldolgozása egyébként sokban különbözik egymástól, ami nem csoda. A prózai forrás ugyanis öt felvonásból állt, csak rövidítésekkel lehetett zenés színpadra adaptálni. *Puccini* operáját négy felvonásra tagolta, amelyben a két középső rész egészében a librettista páros ötlete. Nem szerepel benne például az az epizód, amikor Mimi a Musette otthonában rendezett táncmulatságon – túl önfeledten – egy vicomte oldalán járja a táncot, amiért szerelmese féltékenységi jelenetet rendez. Az operaváltozatban Rodolphe csak kitalálja kedvese csapodárságát. Valójában azért akar szakítani vele, mert tudja, hogy beteg, és neki nincs pénze, hogy gyógyszerrel vegyen a részére. Így azután, bár Mimi a jobb élet reményében elhagyja a férfit, amikor ereje fogytán és a vége közeledtét érzi, visszatér hozzá.¹⁷ Csak *Puccini* hagyatékának 1957-es feldolgozása során derült fény arra, hogy *Illica* és *Giacosa* szövegében ez a rész benne volt. A zeneszerző döntött kihagyásáról, hogy tisztábbá, még idealizáltabbá tegye szerelmei kapcsolatát. A librettó első kiadásakor egyébként az írópáros lábjegyzetben foglalta össze feldolgozásuk szempontjait. Anélkül, hogy közvetlenül megemlítenék, kiemelik *Francine* és *Mimi* egyetlen szereplővé váló összevonását: „*Chi*

può non confondere nel delicato profilo di una sola donna quella di Mimi e di Francine?” („*Ki ne tudná felismerni egy nő finom profiljában Mimi és Francine személyiségét?*”).¹³

Leoncavallo változata, ami a maga idejében rendkívül népszerűnek bizonyult, hívebben követi az irodalmi forrást (nála a szerepek hangfaji kiosztása is eltérő: *Marcel/Marcello* a tenor, *Rodolphe/Rodolfo* pedig bariton szerep, s a központi figura is inkább a festő). Minden siker ellenére napjainkra kiszorította a színpadokról *Puccini* változata.

S hogy miért „karácsonyi darab”? Mert alig 20 perces második felvonása a Montmartre Café Momus előtti tere nézőtéri forgatagában játszódik. Megjelenik itt minden, ami a közemberek szokásos francia karácsonya: utcabál, különféle árusok, fúvószenekar és mindezek mellett – az önfeledt boldogság. Igen találóan jegyzi meg napjaink egyik legkiválóbb Mimije, a román származású *Angela Gheorghiu*: „*A Bohémélet mindenki álma: legyünk gazdagok vagy szegények, mindenki vágya, hogy megszerezze ezt a szeretetet.*”¹⁴

Meg kell említenem, hogy a „bohémek” cselekményére igen emlékeztet *Kálmán Imre* A montmartre-i ibolya c. operettjének története is. Nála három, a jobb napok érkezésére váró művész és kedveseik élete elevenedik meg a színpadon. Forrásként szokás *Murger* regényére hivatkozni, ám ez esetben legföljebb az alapötlet és kitalálójának megjelenítése a közös. *Julius Brammer* és *Alfred Grünwald* szöveggel valóban ugyanazt a névvel szerepelnek a mintául választott, de a *Murger* történeteiben szereplőkkel nem azonos hősök: *Raoul (Delacroix)*, a festő, *Henri (Murger)*, az író és *Florimond (Hervé)*, valódi nevén: *Louis Auguste Florimond Ronger*, a zeneszerző.

Ezzel szemben *Jonathan David Larson* Rent (Bérlemény) c. 1966-ban bemutatott rockmusicalje *Murger* eredetijén alapul. Igaz, a szereplők angolosan hangzó neveket kapnak (*Rodolphe* – *Roger Davis* dalszerző, *Mimi* – *Mimi Marquez* táncosnő, *Musette* – *Maureen Johnson* biszexuális táncosnő, *Marcello* – *Mark Cohen* operatőr, *Schaunard* – *Angel Dumott Schunard* ütőhangszeres, *Colline* – *Tom Collins* filozófiaprofesszor, *Benoit* háztulajdonos – *Benny*, producer). *Maureen* elhagyja festő kedvesét és a táncoslány *Joanna* oldalán találja meg a boldogságot. *Mimi* nem tbc-s, hanem HIV-fertőzött, és *Roger* gondoskodásának köszönhetően meggyógyul, azaz a történet boldog véggel

zárul.¹⁸ Zenéjét nem ismerem, nálunk még nem játszották. De – ami késik, nem múlik!

I CARMEN

Bizet operájának forrása is egy – állítólag megtörtént eseményen alapuló – novella. A zeneszerző visszaemlékezése szerint a történetet 1830-ban hallotta *Montijo grófnőtől*, amikor nála vendégeskedett. Eszerint egy *José* nevű bandita megölte őt elhagyó szeretője, *Carmen*, egy gitana (=spanyol cigánylány) új kedvesét, a *Lucas* nevű picadort.¹⁹

A végső formájában négy epizódra tagolódó novella első három része 1845 októberében jelent meg a *Revue des deux Mondes* c. lapban, ma azt mondanánk, utazási magazinban. A negyedik rész valamivel később látott napvilágot, ugyanott. Főszereplője az író, aki beutazza Andalúziát és eközben találkozik egy *Don José* Navarro nevű banditával, akit szeretője megölésért halálra ítélték. A börtönben azután elmeséli élettörténetét. Eredeti neve *José Lizarra Beringoa* volt, s baszk nemesi – hidalgo – családból származott. Egy kocsmai verekedés kapcsán késsel súlyosan megsebesítette ellenfelét, ezért menekülnie kellett. Sevillában belépett a dragonyosok közé. Itt ismerkedett meg Carmennel, a férfiakat rendre ujjaköré csavaró szivargyári munkáslánnyal, akibe beleszeretett. Kedvéért otthagyta a katonaságot, s csempésznek állt, majd egy vita hevében megölte a lány férjét, *Garcíát*. Rövid ideig egy párt alkottak, ám a lány hamar új szeretőre talált a picador *Lucas* személyében. Mivel *Carmen* nem volt hajlandó visszatérni hozzá, megölte hűtlen kedvesét.²⁰

Úgy tartják, a fenti történet mellett az angol író és utazó *George Henry Borrow* 1841-ben megjelent *The Zincali* (A cigányok) c. útleírása és *Alekszandr Szergejevics Puskin* 1824-ben írt verse (Cigani [Cigányok]) is forrásul szolgált az opera *Henry Meilhac* és *Ludovic Halévy* által jegyzett librettójának. Tény, *Merimée* lefordította – prózában – *Puskin* versét, amit így szerzőtársai anyanyelvükön olvashattak. *Meilhac* és *Halévy* külön-külön és együtt is rendkívül sikeres librettisták és színműírók voltak: közös munkájukként tartanak számon 14 opera- és operett-szövegkönyvet, valamint 33 színművet. E műveket 1899 és 1902 között 8 kötetben jelentették meg. Írói munkásságuk

elismeréseként mindkettőjüket a Francia Akadémia tagjává választották.²¹

A librettó elkészítése nem kis nehézségekkel járt. Egyrészt, a történetet le kellett rövidíteni, másrészt – mivel a darab megrendelője a könnyedebb műveket játszó *Opéra Comique* volt – a véres történetet a lehetőségek határáig tompítani kellett. Így kimaradt *Carmen* férje – akit így láb alól sem kellett eltetetni –, *José* előélete, egykori kocsmai verekedése, s a csempészek durva lelkű vezetője is. Kitalálták viszont a szelíd lelkű falusi lányt, *Micaelát* – s a szerelmi szál beléptetésével megalkották a vad *Carmen* ellenpólusát –, valamint a két cigánylányt, *Mercédést* és *Frasquitát*. Velük színesebb és mozgalmasabb lett a csempésztábor. A novella két mellékszereplőjét, *Dancairót* és *Remendadót* a csempészek hangadóivá alakították, végül *Lucas*, a picador „előlépett”, s *Escamillová*, a torreadorrá változott. E módosítással *José* méltóbb szerelmi vetélytársat kapott.²¹

Ám a mű az 1875. március 3-i premieren, amelyen számos notabilitás, író, művész, közöttük ifjabb *Alexandre Dumas* és *Jacques Offenbach* is jelen volt, minden óvatosság és előkészület ellenére megbukott. A balsikernek több összetevője volt. Már színrevitele tekintetében is sok ellentét volt a színház két igazgatója, *Camille de Lucle* és *Adolphe de Leuven* között. Különösen utóbbi ellenzte, hogy olyan történet elevenedjen meg a színpadon, amelyben a társadalom periferiáján élők, gyári munkások, csempészek szerepelnek, s leplezetlenül jelenjen meg a szabad szerelem, a gyakori partnerváltogatás. Emiatt a szövegeket gyakran kellett változtatni, s a cselekményt balett-betétekkel kellett élvezhetőbbé tenni (állítólag még *Carmen* halálát is ilyen táncjelenet kísérte volna, de ettől végül elálltak). Azután másik probléma merült fel: *Carmen* szölamát igen nehéznek találták, s mert úgy tűnt, nincs megszólaltatására alkalmas énekes, egy időre fel is függesztették az előkészületeket. A végül elkészült mű szempontjából kétségtelenül hátrányt jelentett, hogy a felkérésnek megfelelően opéra comique szerkezetben íródott, azaz az egyes zeneszámokat prózai dialógusok kötötték össze, ugyanakkor az e műfajú darabokéhoz képest jóval hosszabb játékidője volt, s ami a legfőbb, tragikus befejezéssel zárult.²²

A kedvezőtlen közönség- és kritikai fogadtatás ellenére az opera műsoron maradt. (Többen, pl. *Csajkovszkij*,

már az első eladások után megjósolták a mű jövődő sikerét!) Június 3-án már 33. előadását tartották, amikor a zeneszerző váratlan szívbetegecs következtében, alig 36 éves korában, elhalálozott. Már előtte sikerült azonban a Bécsi Udvari Operával – a mai Staatsoper elődjével – szerződést kötnie darabja bemutatásáról. Ehhez barátja, Ernest Guiraud a prózai összekötőszövegek helyett recitativókat komponált. Az 1875. október 23-i premier azután hatalmas sikert hozott és az opera megkezdte világméretű diadalútját.²²

Még néhány érdekesség: a darab egyik legnépszerűbb szólószáma, a Habanéra a mára spanyol kultúrkörön kívül alig ismert komponista, az elsősorban habanérák szerzőjeként számontartott baszk zeneszerző, Sebastian Yradiez (más néven: *Sebastián Iradier Salaverri*) *El Arreglito* c. dalának átvétele.²³ (Dallamvezetése a Bizet-től ismerttől kis mértékben különbözik, ritmikája, lejtése azonban egyező. Több előadása meghallgatható

a YouTube-on). Egy felvételen, amelyen a *Roberto Alagna-Angela Gheorghiu* házaspár éneklí a szerelmespárt, függetlenül egy ugyancsak Bizet által komponált másik habanéra is hallható.²⁴

Ma az operának a két alap – prózai összekötő szövegű és recitativós – változata mellett több, egymástól kisebb részletekben különböző kiadása ismert. Az előadások és a felvételek általában feltűntetik, hogy a Choudon, Oser, vagy Scott kiadást követik.²⁴ Bár napjainkban „divat” a szöveges változat műsorra tűzése, mert autentikusabbnak tartják, igen zavaró, ha – mint legutóbbi műsorra tűzésekor nálunk, az Operaházban –, az énekszámokat eredeti nyelven, az összekötő szöveget anyanyelven – nálunk magyarul – mondják. Egészében jóval élvezhetőbb a recitativós megoldás.

Ma a párizsi Opéra Comique épületében Carmen szobra fogadja a belépőket, emléket állítva az egykor méltatlanul meghurcolt műnek, szerzőjének és hősnőjének.²¹

IRODALOMJEGYZÉK

1. Wise B: The same four operas are performed over and over. *FiveThirtyEight* [Internet] 2016. 02. 19. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://fivethirtyeight.com/features/the-same-four-operas-are-performed-over-and-over>
2. Statistics. *Operabase* [Internet] (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://www.operabase.com/statistics>
3. Winkler G: Verdi: Aida. In: Barangolás az operák világában. IV. kötet. Tudomány Kiadó, Budapest, 2006. pp. 2929-2941.
4. Khedieval Operahouse. *Wikipedia* [Internet] 2005. 06. 23. Frissítve: 2024. 02. 22. (megtekintve: 2024. 10. 30.) https://en.wikipedia.org/wiki/Khedivial_Opera_House
5. Willson F: Travesty or tragedy? What Egypt thinks on Verdi's Aida. *The Guardian* [Internet] 2021. 12. 23. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://www.theguardian.com/music/2021/dec/23/travesty-or-tragedy-what-egypt-thinks-of-verdi-aida-opera>
6. 7 facts you should know about opera Aida before seeing it at the Pyramids this March. *Cairo Scene* [Internet] 2018. 01. 23. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://cairoscene.com/artsandculture/7-facts-you-should-know-about-opera-aida-before-seeing-it-at-the-pyramids-this-march>
7. Duault C: Aida an underrated masterpiece. *Opera Online* [Internet] 2015. 02. 22. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://www.opera-online.com/en/articles/aida-an-underrated-masterpiece>
8. Shashkevich A: Stanford Libraries' rare score of Giuseppe Verdi's opera Aida provides clues to the past. *Stanford Report* [Internet] 2017. 07. 12. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://news.stanford.edu/stories/2017/07/libraries-rare-score-giuseppe-verdis-opera-aida-provides-clues-past>
9. Aida. *Wikipedia* [Internet] 2002. 02. 25. Frissítve: 2024. 10. 23. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://en.wikipedia.org/wiki/Aida>
10. Aida. *Opera DigiTár* [Internet] (megtekintve: 2024. 09. 30.) <https://digitar.opera.hu/alkotas/aida/9040>
11. Sciolino E: Henry Murger's tales of Paris life gave rise to 2 'Bohemes'. *The New York Times* [Internet] 2017. 11. 29. (megtekintve: 2024. 09. 30.) <https://www.nytimes.com/2017/11/29/arts/music/laboheme-murger-puccinic-leoncavallo.html>
12. Murger H: Scènes de la vie de Bohème. Projekt Gutenberg, 2006. <https://www.gutenberg.org/ebooks/18446>
13. La Bohème. *Wikipedia* [Internet] 2002. 02. 25. Frissítve: 2024. 10. 30. (megtekintve: 2024. 10. 30.) https://en.wikipedia.org/wiki/La_boh%C3%A8me
14. Lyness J: The real Bohemians. *Midwales Opera* [Internet] 2022. 01. 27. Frissítve: 2023. 09. 13. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://www.midwalesopera.co.uk/2022/the-real-bohemians>
15. Nockin M: Origins of the characters in Puccini's La Bohème. *Mundo Clasico* [Internet] 1999. 12. 01. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://www.mundoclasico.com/articulo/755/Origins-of-the-Characters-in-Puccinis-La-Boh%C3%A8me>
16. Burns J: Henry Murger & Bohemia. *The Penniless Press On-Line* [Internet] (megtekintve: 2024. 10. 30.) http://www.pennilesspress.co.uk/prose/henry_murger_bohemia.htm
17. Quiannu L: The non-verismo tendency of the verismo opera La Bohème: a comparative study of Murger's novel and Puccini's opera. *Studies in Literature and Language* 2015; 11(6): 55-59. doi:10.3968/7997
18. Opera on Broadway: La Bohème vs. Rent. *Lyric Opera of Chicago* [Internet] 2024. 08. 20. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://www.lyricopera.org/lyric-latelly/opera-on-broadway-la-boheme-vs-rent>

19. 9 things to know about Carmen. Vialma Classical [Internet] (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://www.vialma.com/en/articles/601/9-things-to-know-about-carmen>
20. Carmen (novella). Wikipedia [Internet] 2006. 07. 12. Frissítve: 2024. 10. 02. (megtekintve: 2024. 10. 30.) [https://en.wikipedia.org/wiki/Carmen_\(novella\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Carmen_(novella))
21. Dorgan P: The creators of Carmen: Ludovic Halévy and Henry Meilhac. Utah Opera [Internet] 2016. 09. 26. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://utahopera.org/explore/2016/09/the-creators-of-carmen-ludovic-halevy-and-henri-meilhac>
22. Carmen. Wikipedia [Internet] 2002. 02. 25. Frissítve: 2024. 10. 25. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <https://en.wikipedia.org/wiki/Carmen>
23. Sebastian Iradier. Wikipedia [Internet] 2006. 03. 05. Frissítve: 2023. 12. 26. (megtekintve: 2024. 10. 30.) https://en.wikipedia.org/wiki/Sebastián_Iradier
24. Gutmann P: Bizet: Carmen. Classical Notes [Internet] 2014. (megtekintve: 2024. 10. 30.) <http://www.classicalnotes.net/opera/carmen.html>

Ez a mű a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd!
4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek
megfelelően felhasználható.

